

DUJE RENDIĆ-MIOČEVIĆ

Filozofski fakultet u Zagrebu

O NEKIM ZANEMARENIM KOMPONENTAMA

KOD »JAPODSKIH URNI«

Uz problem njihova datiranja

Novi pristup pitanju vremena postanka »japodskih urni« (osuarija) u svjetlu pretpostavke da su mnogi od tih osebujnih i figuralno ukrašenih i »anepigrafskih« (?), sepulkralnih spomenika završavali poklopcem u obliku kućnog krova, koji je nosio natpis (epitaf), a kakvih je — bez pripadajućih im sanduka — više nađeno u istoj regiji Japudije oko Bihaća.

Fenomenu kulturno-povijesnog i umjetničkog značenja tzv. »japodskih urni«, pod kojim su imenom ti osebujni spomenici davne prošlosti jednog dijela ilirskog područja ušli u inventar umjetničke baštine protoantičkog doba — ili onoga nešto ranijeg ili nešto kasnijeg od njega — posvećeno je, otkako su prvi put došli na svjetlo dana, brojni radovi, studije i analize,¹ pretežno domaćih autora. Rasprava

¹ Od prve objave jednog ulomka takvog tada još neidentificiranog spomenika (M. Hoernes, *Vorrömischer Grabstein von Jezerine*, *Wiss. Mitt. B. H.*, III, 1895) do kataloške i sintetske obrade većeg broja novootkrivenih, tada već oblikom i sadržajem definiranih spomenika — »urni« — koje je dao D. Sergejevski (*Neue Aschenkisten aus Ribić*, *Prah. Zeitschrift*, 27/1936; *Japodske urne*, *Glasnik Z. m.*, N. s. 4—5, 1949—1950) pažnje vrijednih osvrtu na tu pojavu ne bismo mogli registrirati. Novi val zanimanja izazvala je spomenuta Sergejevskijeva objava cjelokupne građe, a posebno njegove interpretacije i prijedlozi datiranja »urni«. Nove priloge već poznatoj građi dali su I. Čremošnik (*Spomenik sa japodskim konjanicima iz Založja kod Bihaća*, *Glasnik Z. m.*, N. s. 14, 1959) i B. Raunig (*Fragment japodske urne iz Golubića kod Bihaća*, *ibid.* 23 — *Arheologija* — 1968). Posljednja se problemom urni-osuarija i posebno bavila (usp. *Japodski kameni sepulkralni i sakralni spomenici*, »Lika« — znanstv. skup, Otočac; Split 1975, i, pod istim naslovom, u *Starinaru*, XXIII/

1972 (1974). Nov prilog topografiji nalaza »japodskih« osuarija dao je i I. Šarić identificirajući njihove primjerke na području Like (*Japodske urne u Lici*, *Vjesnik AMZ*, 3. ser., IX, 1975; usp. i njegov prilog: *Kamene urne u Lici*, »Lika«, sp. mj.). Od stručnjaka koji su se uzgredno bavili pitanjima — i posebno datiranjem — »japodskih« osuarija, osim pisca ovih redaka (*La tombe illyro-romaine à la lumière des nouvelles fouilles et découvertes en Yougoslavie*, *Atti VII Congresso Intern. Archeol. Class.*, Roma 1961), usp. još A. Stipčević (posebno: *Arte degli Illiri*, Milano 1963; usp. i druge njegove kasnije sinteze o Ilirima) i B. Čović (*Od Butmira do Ilira*, Sarajevo 1976). Nakon Sergejevskoga »japodskim« se osuarijima (urnama) najtemeljitije i najsustavnije bavio R. Vasić koji je s tog područja dao nekoliko zapaženih priloga (*Hronološka podela japodskih urni*, *Živa antika*, XVII, 1967; *The Date of the Iapod Urns*, *Archaeol. Jugosl.*, VIII, 1967; *Pojava velike kamene plastike kod Ilira*, *Živa antika*, XV, 1, 1965).

je ipak najviše vođena oko pitanja njihova postanka i trajanja ili, kako se to obično navodilo, oko njihova datiranja, što, međutim, nije jedno te isto. Stoga su o tome bila iznesena i tako oprečna mišljenja,² jer se njihovo globalno datiranje nerijetko svodilo na generaliziranje nekih u njima sigurno utvrđenih i databilnih elemenata, kao što su, na primjer, natpisi na nekima od njih, nošnja i oružje na prikazanim likovima, tehnika i stil obrade spomenika (urezivanje likova umjesto reljefno oblikovanje) i — čime je zapravo rasprava i počela — nađeni prilozi uz spaljene ostatke pokojnika u jednoj urni iz Ribića (br. 4).³

Ovdje ćemo se i mi kratko osvrnuti na pitanje datiranja tih spomenika, uzimajući u obzir jednu sasvim zanemarenu komponentu u njihovoj cjelovitoj arhitektonici — detaljnije ćemo kompleksnu problematiku tih spomenika raspraviti u posebnoj studiji koju pripremamo — s napomenom, koja stručnoj javnosti i nije dovoljno poznata. Naime, mi smo u jednom javnom predavanju pred stručnjacima antičkim arheolozima Jugoslavije,⁴ još pred nešto manje od četvrt stoljeća, iznijeli prve kritičke opaske na Sergejevskijevo datiranje tih spomenika u prva stoljeća naše ere, naglašavajući da u njima treba vidjeti kontinuitet od bar nekoliko stoljeća, što proizlazi i iz njihova raznolikog tipa vanjske dekoracije, koji smo tada sveli na dvije osnovne kategorije: figuralno-anepigrafsku i arhitektonsko-epigrafsku.⁵

Metodološke slabosti koje proizlaze iz dosadašnjih pokušaja datiranja »japodskih urni« — neka nam bude dopušteno tu tradicionalnu sintagmu zamijeniti nešto slobodnijim i po našem mišljenju realnosti bližim izričajem osuarij i s japodskog područja — mogu se uglavnom svesti na to da njihovi zastupnici, kako oni koji su ih vremenski smještali u period rane rimske antike tako i oni koji su im donju granicu spuštali do sredine prvog tisućljeća prije naše ere, ili čak i nešto dublje, dakle u vrijeme još pune prapovijesti (protohistorije), na izmaku starijeg željeznog doba, nisu dovoljno, ili uopće, vodili računa o njihovoj povijesnoj pojavi i trajanju u vremenu pa su njihovo datiranje najčešće uočavali gledajući na nj kroz formulu crno'-bijelo, što, dakako, nije moglo zadovoljiti kritičke poglede drugih koji su bili bliži jednom ili drugom viđenju problema.

Danas tako ni sami ne bismo više mogli sigurno stajati uz spomenutu vlastitu našu podjelu tih različito opremljenih osebujnih osuarija iz Pounja (takva podjela, premda formalno stoji, može biti i puki privid), jer — podvucimo to još jednom — spomenici o kojima je riječ nisu nađeni kompletni i ne raspolažemo ni jednim jedinim koji bismo mogli sagledati u njegovom punom, izvornom obliku. Ni jedan osuarij, bio inače čitav ili fragmentaran, nije nađen s poklopcem koji je ne-

² Od spomenutih autora datiranje anepigrafskih osuarija, odnosno njihovih ulomaka, u predantičko doba zastupali su, uz Hoernesa, potpisani, pa Stipčević, Vasić i Ranig, a antici su ih pripisivali ponajprije Sergejevski te u novije vrijeme Čović. Datiraju se uglavnom od 6. st. pr. n. e. do 3. st. n. e.

³ Sergejevski u Glasniku Z. m., sp. sv., str. 51 i d.

⁴ Stručni sastanak Antičke sekcije Arheološkog društva Jugoslavije u Prištini početkom šezdesetih godina.

⁵ Usp. naš rad (referat s Kongresa klasičnih arheologa u Rimu): *La tombe illyro-romaine ...* (sp. mj.).

sumnjivo kod svakoga postojao, ne samo zato što bi bez njega ta koritasta kame-nica — sanduk-osuarij — bila nekompletna već i zbog činjenice što su na nekim od njih sačuvani utori⁶ za poklopce.

Od tridesetak ili nešto više danas djelomično poznatih osuarija iz Pounja⁷ samo je nekoliko njih kako-tako sačuvano, no najveći broj poznamo samo po frontalnim ili lateralnim dijelovima sanduka, koji omogućuju utvrđivanje tipa ili varijante spomenika kojima su pripadali. Najbolje je među njima sačuvan spomenik koji je Sergejevski u svom katalogu »japodskih urni« označio brojem 4 (Ribić). Taj i jedini sačuvani primjerak »japodskog« tipa osuarija otkrivenih između dva rata ukrašen je sa svih strana figuralnim scenama i drugim kompozicijama te je tako, i opet jedini, bio ukrašen i sa začelja. Kako je poznato, ne nosi ni najmanji trag pisma, pa uz svu odličnu sačuvanost ne daje mogućnost za sigurnije datiranje, koje se izvodi, kako je rečeno, na osnovi drugih, vanjskih elemenata (analiza tehnike i stila, nađeni prilozi). Iako postoji ozbiljna pretpostavka da je osuarij bio i u sekundarnoj uporabi, čemu bi išli u prilog u njemu nađeni grobni prilozi (nakit i slično), neobično je što je i u toj produženoj svojoj funkciji ostao otkriven, iako je pronađen takoreći in situ. Istina je, Sergejevski spominje nekakvu ploču nađenu u njegovoj blizini,⁸ ali otklanja mogućnost da bi mogla biti riječ o poklopcu spomenika, posebno ne o prvobitnom i izvornom njegovu dijelu. Da je kojim slučajem ribički osuarij br. 4 bio nađen kompletan, što je bilo za očekivati iz spomenutih okolnosti nalaza, mogli bismo s više uvjerljivosti raspravljati o njegovu — i ne samo njegovu — datiranju, jer bi doista bilo teško protumačiti i braniti tezu da je jedan takav spomenik, pogotovo ako je dokazano bio anepigrafski, mogao nastati na istom prostoru i u istom miljeu istodobno s epigrafski izraženim varijantama istog tipa osuarija, kojima je druga važna odlika ili karakteristika opadanje likovne vrijednosti, kao i prekid s tradicionalnim repertoarom prikazanih scena. Kao zaključak ovih razmišljanja i konstatacija nameće se misao da su svi osuariji morali imati i svoj završni, gornji dio, dakle poklopac (krov) čiji nam oblik nije poznat kao ni to, što je takav element ovog spomenika mogao sadržavati, posebno kakva je bila njegova dekoracija, i nije li možda on, kad to već nije imao osnovni njegov dio, sanduk, sadržavao natpis — epitaf.

Domaće ilirsko stanovništvo, prihvaćajući neke osnovne tipove iz uvezenog, rimskog repertoara sepulkralnih spomenika, prihvatilo je, čini se, sudeći po poznatim nam primjerima iz nekoliko karakterističnih regija delmatskog područja

⁶ Usp. I. Šarić, Kamene urne u Lici, »Lika« (sp. mj.), str. 59 i d. (si. 3 i 4).

⁷ Sergejevski (Glasnik Z. m., sp. mj.) poznavao je samo petnaest »urni« ili njihovih ulomaka koje je obradio; Vasić (Archaeol. Jugosl., sp. mj., str. 47, govori već o više od dvadesetak primjeraka (»more than twenty examples of urns...«), Starinar, sp. mj.) a Raunigova ih spominje čak trideset i se-

dam, od kojih deset pripadaju sepulkralnim spomenicima s figuralnim predstavama (str. 30) — među njima je i ploča iz Založja koja je dio većeg spomenika (sarkofaga?) — a dvadeset i sedam spomenicima s latinskim natpisom (str. 39). Dakako, tu je najveći broj fragmenata, često i neznatnih, no prepoznatljivih.

⁸ Sp. mj., str. 51.

(gornja Cetina,⁹ zapadna Bosna — Livanjsko i Glamočko polje¹⁰ — teritorij Ridita¹¹ s istoimenim municipijem), umjesto standardne i mnogo češće cilindrične urne osuarij u obliku kvadera koji se svojom osnovnom tipologijom znatno približava sarkofagu te je, kao i ovaj, pružao mogućnost realne interpretacije (*domus aeterna*) i kao takav redovito ostajao sub divo sa svim posljedicama koje su iz toga proizlazile (davanje osnovnih poruka i podataka u vezi s pokojnikom, pisanom riječju, likovnim scenama, kompozicijama, simbolima itd.). U prilog takvoj interpretaciji spomenika govore svi poznati primjerci poklopaca takvih osuarija koji su, kao i kod odgovarajućeg tipa sarkofaga (tzv. »helenistički« tip), izrađeni u obliku krova na dvije vode s određenim pratećim arhitektonskim, dekorativnim i simboličkim elementima. Ni drugi osuariji iz spomenutih područja nisu, osim ponekog izuzetka, nađeni s pripadajućim poklopcima, pa ipak nema sumnje da su im takvi poklopci, koji su nađeni u većim količinama od samih sanduka-osuarija, morali pripadati, iako se od njih, čini se, nije dao sklopiti ni jedan komplet.

Slični poklopci osuarija pravokutnog tlocrta formirani u obliku krova na dvije vode, sa zabatom na pročelnoj, užoj strani, nađeni su također u bihačkoj religiji, uz Unu, no za razliku od samih osuarija-sanduka, koji pripadaju nizu lokaliteta iz neposredne okolice Bihaća (starog Raetinja ?) — Jezerine, Ripač, Ribić, Doljani, Golubić, Založje, Čavkić, Humačke Glavice — svi poznati poklopci osuarija, čitavi ili fragmentarni, potječu s lokaliteta Golubić,¹² iz kojega, koliko nam je poznato, imamo zasad samo jedan osuarij (sanduk).¹³ I. Šarić koji je prvi identificirao jedan »japodski« osuarij s područja Like (Komić), klasične regije ilirskih Japoda,¹⁴ i to u jednoj hibridnoj formi, koja ujedinjuje dvije spomenute varijante — i vjerojatno kronološke faze — toga spomenika (naglašeno figuralnu i isto tako epigrafsku), s pravom prepoznaje kao pripadajući »japodskoj urni« i jedan poklopac osuarija iz Široke Kule u Lici,¹⁵ pozivajući se na karakterističan »utor na donjoj strani poklopca oblikovan . . . upravo u formi japodske urne.« Vjerojatno će i neke druge »ličke« poklopce sličnog tipa, iako s varijantama u donjem dijelu¹⁶ — s utorom ili bez njega — koje objavljuje isti autor trebati pripisati takvim osuarijima, koji su u svom arhitektonsko-dekorativnom razvoju već dobro bile na putu da se pretvore u rimsku varijantu tog spomenika.

⁹ Par sanduka-osuarija s domaćim, delmatskim imenima iz okolice Vrlike uzidano je u jednu privatnu vrličku kuću, ali je vidljivo samo njihovo pročelje s natpisnim poljem.

¹⁰ Usp. K. Patsch, Novi spomenici iz Županjsko-Delminiuma, Glasnik Z. m. u B. H., IX, 1897, str. 227 i d.; isti, I: Rimski spomenici iz Bosne, II: Rimski natpisi iz Bosne (Spomenik Sr. kr. akad. LXXXVIII, 1938, str. 95 i d.).

¹¹ Iz Ridera potječe veći broj osuarija (običnog tipa, ali i vertikalne impostacije) kao i poklopaca u obliku krova, najvećim

dijelom još neobjavljenih (osim epitafa s domaćim imenima).

¹² Usp. D. Sergejevski, Rimski spomenici iz Bosne, Spomenik LXXVII, 1934, str. 3 i d. (br. 3); Isti, Rimski natpisi iz Bosne, Užičkog kraja i Sandžaka, ibidem XCIII, 1940, str. 133 i d. (br. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8).

¹³ Usp. B. Raunig, Fragment japodske urne iz Golubića ..., sp. mj.

¹⁴ Japodske urne u Lici, Vjesnik AMZ, sp. mj. II, str. 26 i d.; v. T. II, III, IV; usp. u istom radu i osuarij iz Široke Kule; T. I. (v. i »Lika«, str. 66 i d., si. 13).

¹⁵ »Lika«, sp. mj., str. 59 i d., si. 3.

¹⁶ Ibid. si. 5, 9, 11.

Opisujući »način izrade« tzv. »japodskih urni« Sergejevski u njihovoj obradi i prezentaciji u Glasniku Zem. muzeja za njih kaže: »Naši spomenici napravljeni su od mekanog lapora (mergel, »mekiš«, »muljika«) koji se u velikim količinama vadi u dolini Une u okolici Bihaća Mekan je, ali ga voda ne rastvara, kao što je slučaj sa krečnjakom.«¹⁷ Isti autor, koji, kako se vidi, dobro razlikuje »mekani lator, muljiku« od krečnjaka (u daljnjem tekstu zove ga »tvrđi krečnjak«) za većinu golubičkih poklopaca koje je objavio u Spomeniku Sr. kr. akademije navodi da su izrađeni od »peščara«, osim što za jednoga, za koji bi se po objavljenoj reprodukciji i vidljivoj strukturi građe to najmanje reklo, kaže da je od latorca.¹⁸ S obzirom na to da je najveći dio tih spomenika propao — djelomično u ratnoj kataklizmi, a dijelom i u jednom poslijeratnom vandalskom aktu — teško je sada ustanoviti da li su te petrografske-terminološke razlike stvarni odraz precizne analize spomenute kamene građe ili tek slobodno, aproksimativno, njezino definiranje unutar strukturalne sličnosti koju su, uz neke određene, nevelike razlike pokazivali pojedini takvi spomenici. Uostalom, može se doista raditi, s obzirom i na razlike u provenijenciji tih dvaju dijelova osuarija, o posebnim dijelovima spomeničkih cjelina (poklopci, kako je rečeno, potječu iz Golubića, a svi, osim jednoga, bili su od pješčanika, pa su vjerojatno i sanduci kojima su pripadali bili izrađeni od iste, nelaporaste vrste kamena). Tako se, na primjer, već spomenuti osuarij iz Široke Kule u Lici od ostalih razlikuje građom od koje je načinjen, a ta je, prema Šariću, »od tvrda, sivoplavog kamena, što ga nalazimo na području Like.«¹⁹ Zasad, koliko vidimo, ti su se osuariji na području japodske zemlje, u Pounju i u Lici, izrađivali od lokalne kamene građe koju možemo svrstati u tri vrste, različite strukturom i izgledom, kao i otporom što ga pružaju pri površinskoj obradi: lator(ac), pješčar (pješčanik) i vapnenac, svi, dakako, s užim lokalnim karakteristikama.

Golubički poklopci od kojih je Sergejevski registrirao nekih osam primjeraka jednostavne su konstrukcije s relativno plitkim zabatom koji je pentagonalno oblikovan, tj. nije običan, tradicionalan trokut već je lateralno »odsječen« tako da uzdužne strane poklopca tvore dosta širok horizontalan pojas s čijih se završetaka počinje formirati kosi krov (na dvije vode). Slično su oblikovani i poklopci osuarija s Livanjskog i Glamočkog polja,²⁰ koji su, međutim, mnogo kompleksnije obrade i bogate dekoracije. I jedni i drugi obavezno sadrže epitafne tekstove, što, dakako, podrazumijeva da je — bar u principu — sanduk osuarija, odnosno njegov pročelni dio, bio bez natpisa i, najvjerojatnije, premda ne i nužno, rezerviran za drugu, posebnu obradu, koja je mogla obuhvatiti — kako je to redovito kod osuarija s područja Japudije — i druge plohe spomenika. Imamo, doista, pojava i primjera u sepulkralnoj umjetnosti, posebno kod sarkofaga, da se natpis, epitaf, javlja i na sanduku i na poklopcu, ali je to uglavnom sekundarna pojava, rezultat nekog naknadnog ukopa, kad više nije bilo mjesta za njegovo proširivanje na označenom natpisnom polju i kad se već izgubio osjećaj za harmoničnost i li-

¹⁷ Sp. mj., str. 65.

¹⁸ Spomenik LXXVII, str. 6, br. 3 (si. 3).

¹⁹ Vjesnik AMZ, sp. mj., str. 23. Drugi lički osuarij, iz Komića, prema istom je au-

toru (ibid., str. 26) izrađen »iz mekanog kamena, vjerojatno latorca...«

²⁰ Citirani u bilj. 10; usp. Glasnik, sp. mj., si. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 i Spomenik, sp. mj., br. 28, 29, 30.

kovno-estetsku čistoću spomenika i njegove arhitektonske oblike. Izvodeći zaključak iz ovoga što je rečeno jasno se nameće misao da su spomenuti pounjski, golubički poklopci, koje uz čistu arhitektoniku, i poneki ukras — simbol — odlikuju upravo epitafi što uglavnom sadrže imena pokojnika, redovito iz domaćeg, ilirskog ili keltskog, tj. japodskog, repertoara,²¹ pripadali spomenicima, sanducima-osuarijima koji su bili anepigrafski. Naprotiv, analogno moramo pretpostaviti da su osuariji (sanduci) koji su sami nosili tekstove-epitafe, bili pokriveni poklopcima bez tih elemenata osim izuzetaka, dakako, kako je već rečeno. Većina golubičkih poklopaca ima epitaf kojemu prethodi formula *D(is) M(anibus)*, koja nam daje *terminus a quo*, što znači da te spomenike ne bismo smjeli datirati prije početka drugog stoljeća naše ere. Neki su i bez te formule, što im daje drugu kronološku vrijednost, a to je i razumljivo, jer ni taj spomenički element (poklopac-krov), niti spomenik kojemu su pripadali nije obavezno morao nastati u označeno vrijeme; njegov razvojni put, bez obzira na vrijeme nastanka jednog ili drugog konkretnog spomenika, ima svoju dulju ili kraću prošlost, svoje pretfaze koje se zasad još ne mogu definirati. Značajno je da su i rijetki ukrasno-simbolički elementi na tim poklopcima — kao npr. onaj objavljen u Spomeniku XCIII/72, br. 1 — izvedeni istom tehnikom plitkog urezivanja, a i pripadaju poznatom repertoaru ukrasa i simbola s pounjskih osuarija (sanduka) — šestarom izvedenih dvostrukih kružnica s upisanim laticastim rozetama. Dok je, međutim, lako zamisliti ulogu i funkciju tih u obliku krova kuće koncipiranih poklopaca osuarija, nosilaca njihovih epitafa, teže se uživjeti u situaciju izgleda u njihovu totalu onih osuarija-sanduka koji su ne samo preuzeli od spomenutih poklopaca njihovu ulogu nosilaca natpisa (epitafa) već i druge njihove osnovne karakteristike, kao što je oblik »titulusa« sa završetkom u obliku zabatnog polja²² — kao pravi steloidni titulus, odnosno njegovu apliciranje na sepulkralni spomenik drugog tipa i kategorije — što čini malo vjerojatnim da je i poklopac koji je dolazio neposredno iznad tako označenog trokutastog zabata ponavljao tu istu koncepciju. Ne treba li tu pretpostavljati i druge oblike poklopaca poput onih s ravnim krovom, u obliku ploče, ili s blagim zaobljenjem, u obliku plitkog svoda, kakvi se, uostalom javljaju na poznatim cilindričnim osuarijima (urnama), pa, iako dosta rijetko, kasnije i na sarkofazima.

Jesmo li se takvim razmišljanjima bar malo približili novom gledanju i određenim rješenjima u pitanju karaktera i kronologije naših »japodskih« osuarija? Ne mislimo time reći — ponovimo to još jednom — da i jedan od poznatih poklopaca pripada bilo kojemu od registriranih, konkretnih, osuarija (sanduka) — različita mjesta njihove provenijencije to i izričito isključuju — no isto je tako, po našem sudu, nesumnjivo da između jednih i drugih, kao dijelova istih cjelina, postoje neke korelacije. Ono što nas pri svemu tome iznenađuje i otvara određene probleme i pitanja jest činjenica da tamo gdje su nađeni osuariji-sanduci — lokaliteta, vidjeli smo, ima više — osim u jednom slučaju nisu pronađeni »njihovi«

²¹ Među tim imenima spominju se *Turus*, *Sarius*, *Vendes* (*Venetus?*), *Ditus*, *Iaritus* (?), *Silus*. Usp. naš rad: Lika i japodska antropomska tradicija, »Lika«, sp. mj., str. 97 i d.

²² Usp. kod Sergejevskoga (Glasnik, sp. mj.) osuarij br. 7 (T. VII, si. 2, Jezerine), br. 10 (T. X, Doljani), br. 12 (T. XII, si. 1), br. 11 (si. 8 u tekstu, Ribić) i dr.

pokrovi, a gdje su nađeni ovi posljednji, i to u znatnom broju (Golubić), nisu konstatirani pripadajući im sanduci, osim jednoga već spomenutog.

Usprkos tome, što u biti i ne mijenja smisao onoga što smo željeli reći, naime da su osuariji izvorno morali biti kompletni, tj. svi su se morali sastojati od sanduka za ostatke spaljenih pokojnika i njihovih pokrova, bez obzira kakvu su formu imali, element kojim se dosad nesvjesno manipuliralo, u tom smislu da među »japodskim« osuarijima imamo sigurnih anepigrafskih spomenika, što je davalo povoda za moguće drukčije njihovo datiranje od onih koji su kao epigrafski zajamčeni, ne može više biti apsolutno korišten u tom pogledu. Dakako, to još ne znači da i neki od figuralno dekoriranih osuarija kojima se dosad samo na temelju toga i na temelju stilsko-ikonografskih karakteristika, bez pisane riječi, pripisivala određena starost i određivao nastanak u predantičko ili protoantičko vrijeme, nisu doista tada i nastali. Za to ranije vrijeme njihova nastanka — ali ne za eventualne njihove reutilizacije, kako se to opravdano misli za spomenuti, dekoracijom najkvalitetniji, osuarij iz Ribića (br. 4) — doista uvjerljivo govore ikonografske, stilske i tehničke povezanosti s arhajskom grčkom ili alpsko-venetskom situlskom umjetnošću kao i to što nemaju, bar zasad, čvršćih analogija s ranijom antičkom umjetnošću japodskog pa i ostalog ilirskog područja, koje je, čini nam se neminovnim, moralo ostaviti vidljivijih tragova takvog atipičnog tehničkog i likovnog izraza koji u novije vrijeme nalazi određeni ekvivalent na drugoj obali Jadrana u poznatim daunijskim stelama,²³ koje su sve još anepigrafske i dosta rano datirane.

Ostavljajući, dakle, i dalje prostor za opravdane i objašnjive pretpostavke o nastanku pojedinih grobnih spomenika, osuarija, u prijelazno doba protohistorijskog uraštavanja u tzv. protoantiku — koje bismo mogli približno označiti razdobljem 6—4. stoljeća — sagledajmo realne mogućnosti nastajanja takvih spomenika i u vrijeme rane rimske antike u tim područjima, dakle u intervalu od recimo 1. stoljeća prije n. e. do bar 2. stoljeća n. e. O tome će presuditi i oni često zanemarivani oblici tzv. sekundarne dekoracije, profilacije i si., kojih se repertoar mijenja usporedo s promjenama u tematici, tehničkoj izradi, stilu i ikonografiji glavnih dekorativnih scena osuarija koje, iako umjetnički opadaju teško napuštaju za to prikladne površine spomenika. Kontinuitet proizvodnje i uporabe tog osebujnog spomenika nije time bio prekinut. Trajao je valjda sve dok je on mogao služiti osnovnoj svojoj svrsi kao sepulkralni spomenik povezan s ritusom kremacije (incineracije) uz konstantno naglašavanje elemenata koje je postupno prihvaćao pod utjecajem rimske sepulkralne prakse (isticanje epitafa i si.), a kad je taj ritus definitivno zamro i bio zamijenjen u potpunosti inhumacijom još prije pojave kršćanstva koje u tom pogledu nije dopuštalo alternative, neki su njegovi karakteristični dekorativno-simbolički elementi, kako je to već

²³ Usp. nedavno objavljeno fundamentalno djelo posvećeno tim također jedinstvenim i osebujnim spomenicima, kojima je u nizu radova iskazao dužnu pažnju, prikazujući ih

svjetskoj javnosti, prije nekoliko godina preminuli vrlo zaslužni istraživač S. Ferri: M. L. Nava, *Stele Daunie, I, II*, Firenze 1980.

bilo uočeno, preneseni i na tip spomenika koji ga je zamijenio i koji mu je i s arhitektonske strane bio i ostao najbliži — na sarkofag.²⁴

Kolikogod »japodski« tip osuarija, ako ga genetski lociramo potkraj protohistorijske kulturne epohe, predstavljao poseban fenomen i zasad izoliranu pojavu koja obogaćuje u kulturno-umjetničkom pogledu to razdoblje, nagoviještajući jedno novo razdoblje koje općenito tim kvalitativnim skokom otvara poglavlje buduće antičke, klasične kulture tako isto, ako ne još i više, taj spomenik sa svim svojim elementima, o kojima je ovdje bilo riječi, ocijenjen kao proizvod antičkog razdoblja i klasične umjetnosti, zapravo njezine provincijalne komponente, upravo toj provincijalnoj, ilirskoj, japodskoj umjetnosti i duhovnoj kulturi daje izuzetno obilježje i visok domet, koji je svrstava u najveća dostignuća provincijalne antike. Umjetnost Japoda tekla je i u fazi najjače afirmacije rimske kulture na istočno-jadranskom području izvan ustaljenih okvira i pravaca rimske i uopće klasične antike crpeći svoje korijenje iz mnogo starijeg razdoblja i iz domaće, lokalne tradicije. Zanimajući, dakle, pitanje datiranja bilo kojega od poznatih nam osuarija »japodskog« tipa s njihova etničkog područja, njihovu genezu i prve realizacije tih sepulkralnih spomenika moramo projicirati u mnogo dalju prošlost od one do koje bi nas doveo i najstariji njegov primjerak koji bismo na temelju nekog uvjerljivog elementa i argumentirano pripisali vremenu nakon rimskog osvajanja tih krajeva.

²⁴ Usp. N. Cambi, Antički sarkofazi iz Like, »Lika«, sp. mj., str. 75 i d. (sarkofag T. Flavija Marcella iz Prozora; v. si. 1).

OPIS TABLI
DESCRIPTION OF PLATES

- Tabla 1
Urna (osuarij) iz Ribiča s pročeljem flankiranim pilastrima, poput »anta« (Sergejevski, br. 3).
- Plate 1
Urn (ossuary) from Ribič with a pilaster, anta-like, flanked front (Sergejevski. no. 3).
- Tabla 2
Urna (osuarij) iz Jezerina s istacima (konzolama) u pročelju i titulus-om koji završava zabatom (Sergejevski, br. 7) — a: pročelje, b: bočna strana.
- Plate 2
Urn (ossuary) from Jezerine, with consoles in the front and a *titulus* ending in a *tympanon* on top (Sergejevski, no. 7) — a: the front, b: the side.
- Tabla 3
Grupa poklopaca urna (osuarija) u obliku kućnog krova iz Golubića (a, b, c).
- Plate 3
A group of roof-shaped urn (ossuary) lids from Golubić (a, b, c).
- Tabla 4
1: Poklopac urne (osuarija) u obliku kućnog krova iz Duvna (Županjac, prema Patschu).
2: Pokušaj restitucije osuarija japodskog tipa s anepigrafskim sandukom i s epitafom na poklopcu.
- Plate 4
1: House roof shaped urn (ossuary) lid from Duvno (Županjac, after K. Patsch).
2: An attempted reconstruction of an ossuary of the Japodic type with an anepigraphic coffer and with an epitaf on the lid.

(Sve crteže, osim si. 5., izradio je K. Rončević iz Centra za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu — Arheološki odjel; si. 5: po ideji autora izradila M. Rendić-Miočević).

SUMMARY

ON SOME NEGLECTED ASPECTS OF THE "JAPODIC URNS"

Much attention has been paid to the question of the so-called "Japodic urns", particularly in the Yugoslav post-war scholarly literature. This phenomenon has been approached out of different interests, most of the attention, besides to the typological and stylistical analysis, being paid to the question of their genesis and life. Thus there still exists a span of approximately eight to ten centuries (from 6th/5th centuries B. C. to 2nd/3rd centuries A. D.). It is obvious that there is no disagreement in connection with the dating of these peculiar monuments, which in some cases, at the same time with other characteristics, bear Latin inscriptions in Antiquity, i. e. in Roman times in these Japodic regions (Sergejevski, tempted by some other reasons as well, generalized such a dating by applying it to all "urns« (ossuaries) known to him at that time). The real problem is represented by some other monuments among them, more interesting and more valuable, which are not only anepigraphic, but their chief feature is an extraordinary decoration on the surface with decoration engraved into the soft mass of marl. Nowadays there are more representatives of the theory that these ossuaries are of Pre-Roman origin, therefore examples of a developed phase of the art of the Late Protohistoric Period (Stipčević, Vasić, Raunig et al.). Such too is the Author's opinion, expressed by him in public in a lecture at a convention for the first time almost a quarter of a century ago. Retaining thus the opinion that a long continuity of existence can be followed by studying the considerable number of discovered (and unfortunately largely destroyed in the meantime) ossuaries, some of which must indeed be considered as Pre-Roman, in this article the Author draws one's attention to a big number of ossuary lids. They all come from the same Japodic regions and they all bear epitaphs, which excludes the possibility that the epitaphs stood upon the coffers themselves. In this manner the "totality" of the ossuaries is shown under a new light, because one ought to suppose that many of the already known urns-ossuaries with figural compositions considered so far as anepigraphic, did in fact bear a Latin inscription. Chronologically they could have formed part of the early Roman Antiquity in these parts. This does not, however, exclude the existing theories, founded chiefly upon the chronological and the stylistical features of the scenes executed in the unclassical manner of engraving, which affirm that the ossuaries came into being at a time when Classical Antiquity was still being formed on the Mediterranean. These parts were then still reigned by the Protohistoric Period which has left us many outstanding monuments and traces of artistic creativity (situlae etc.)

a

b

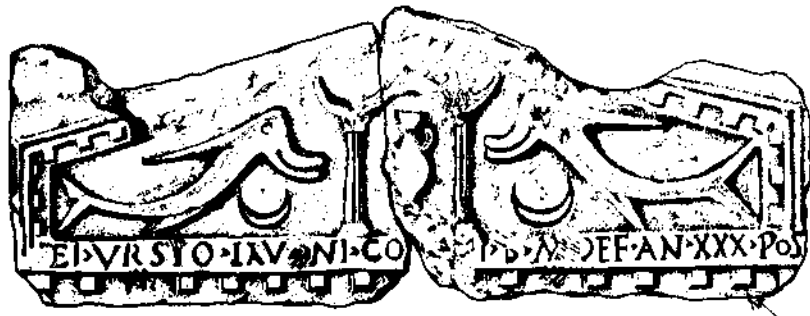
1

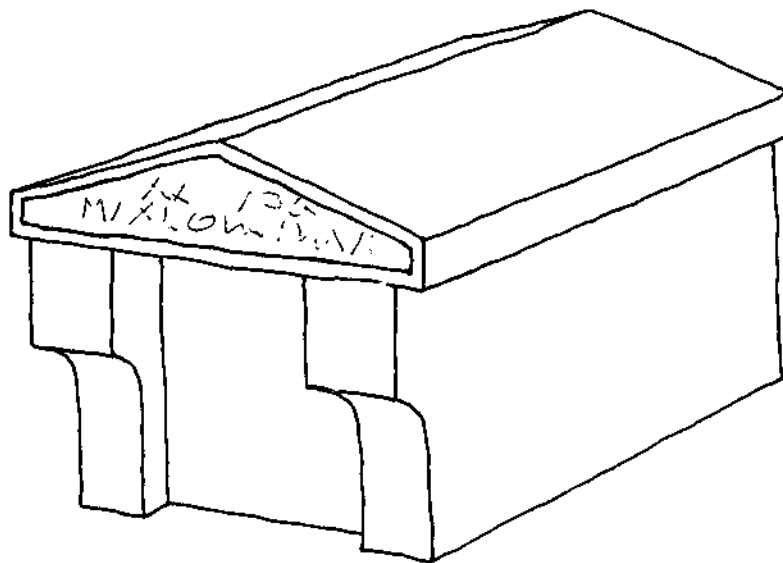
2

3

1

2